

CALIN IONESCU

Despre viața și activitatea lui Constantin Moisil s-au scris mai multe articole și cărți¹; scopul acestei lucrări nu este de a face o privire critică asupra acestora, nici de a aduce fațete noi, nebănuite, ale activității multilaterale a marelui învățat, ci de a încerca să-i contureze munca din domeniul numismatiei antice.

Mai întâi, o scurtă schiță biografică : s-a născut la 8 dec. 1876 la Năsăud, dintr-o familie de învățători cu tradiție. Termină aici școala primară și apoi liceul românesc în 1894 — când își ia baccalaureatul. Este admis la Facultatea de Litere din București, avându-i ca profesori pe Grigore Tocilescu la arheologie și epigrafie, pe Nicolae Iorga la istorie, pe D. Onciul, V. A. Urechia etc. Își susține examenul de licență cu lucrarea „Arheologia preistorică”. În anii 1898—1899 este profesor la Focșani, apoi din 1899 până în 1910 este profesor la Tulcea. Din 1910 este transferat la liceul Matei Basarab din București și este numit și numismat ajutor la Cabinetul Numismatic al Academiei Române. În 1919

este membru corespondent al Academiei Române, iar din 1938 este ales membru titular. Este numit și membru corespondent sau de onoare al Societăților Numismatice din Viena, Praga, Sofia, Cracovia, Zagreb, Paris. Din anul 1933 este directorul Cabinetului Numismatic — având un merit deosebit în impulsionearea revistelor de numismatică române și în formarea de numismați valoroși — funcție ce o va deține până la moartea sa, în 1958².

Începând cu 1906 publică studii de numismatică, dar perioada de început în această activitate este marcată de mai puține realizări în acest domeniu. Cel mai mare volum de cercetări l-a efectuat în perioada 1939—1943, în plină maturitate creatoare, iar după anii '45 a realizat foarte puține studii, arătând cel puțin o neimplicare în acest interval de timp mai întunecat.

A avut multiple preocupări : istorie, arheologie, epigrafie, didactică, arhivistică, medalistică, sigilografie, heraldică, metrologie, iar numismatica ocupă locul cel mai important prin numărul și volumul principal al lucrărilor științifice.

În cadrul numismatiei a avut un spectru larg de activități, cuprinzându-i toate ramurile — antică, medie, modernă și contemporană. Din totalul de 239 de studii și comunicări de numismatică, 94 se referă la sectorul antic, deci un procentaj de aproximativ 35^{0/0}³. Aceste

¹ I. Țabrea, *Constantin Moisil — pionier al numismatiei românești*, Editura Științifică, București, 1970 ; E. Condurachi, „Constantin Moisil-omul (1876—1958)”, în *Academia RSR, Memoriile Secției de Științe Istorice*, seria IV, tom I, 1975—1976, p. 157 sq ; O. Iliescu, „Însemnătatea operei științifice a profesorului Constantin Moisil”, în *Academia RSR, Memoriile Secției de Științe Istorice*, seria IV, tom I, 1975—1976, p. 171 sq ; I. Burlacu ; E. Dima ; M. Dogaru ; A. Golimaș ; S. Hurmuzachi ; Al. Matei ; Z. Petre ; E. Poștăriță ; V. Z. Teodorescu, în *Revista arhivelor*, an LIV, vol. XXXIX (1971), nr. 1, p. 76—92 ; B. Mitrea, „În amintirea academicianului Constantin Moisil”, în *Studii și cercetări de numismatică*, Editura Academiei RPR, 1958, vol. II, p. 17.

² I. Țabrea, *op. cit.*, p. 23 sq.

³ v. anexa 1 ; țin să mulțumesc în mod special d-lui cerc. princ. dr. Radu Ardevan pentru îndrumările și sfaturile dânsului, fără de care acest articol nu s-ar fi realizat.

94 de lucrări se referă la obiecte premonetare, la primele monete grecești, la monetele dobrogene, ale dacilor, la tetradrahmele de Thasos și Macedonia Prima, la monetele romane, romane târzii și protobizantine. Nici acestea nu au fost tratate în mod egal: preponderente sunt lucrările referitoare la monetele grecești, dace și romane, restul fiind atinse doar în treacăt, de aceea ne vom referi în mod special la aceste aspecte.

Monetele grecești.

Se referă în mod special la monetele grecești din Dobrogea și are o importanță contribuție publicând o mare cantitate de material necunoscut. Împarte aceste monete astfel: monete ale orașelor grecești de la Marea Neagră, monete din Macedonia sau din alte centre din Balcani, ale regilor sciți, monete romane (republicane și imperiale), bizantine și vechi românești⁴. În general opiniile sale sunt corecte, dar multe nu sunt originale. Constată în mod just că staterii de electrum cyzicieni, găsiți în Dobrogea, sunt cele mai vechi monete ce au circulat și că cei anteriori sec. V a. Ch. au circulat sporadic⁵, dar greșește susținând că se vor menține până în sec. III a. Ch.⁶. Tot corect apreciază că apariția monetelor proprii orașelor pontice s-a făcut datorită nevoii acute de nominale în comerțul activ grecesc; totuși, polisurile grecești nu au imitat sau folosit monetele metropolelor⁷.

Menționează ca autori anteriori ce au studiat monetele orașelor pontice pe J. H. Eckhel — pe care-l consideră foarte exact și precis în considerații istorice —, pe A. Blanchet și pe T. E. Mionnet. În privința ultimului se contrazice, inițial zicând că nu a menționat deloc în lucrările sale monetele orașului Tomis⁸, apoi că le-ar fi inclus totuși și pe ele⁹.

Constantin Moisil este de părere că Histria începe să emită drahme de argint pe la mijlocul sec. V a. Ch., preluând părerea lui Pick, însă astăzi se ad-

mite că data emiterii primelor monete histriene poate fi coborâtă măcar cu un secol¹⁰. Callatis ar bate și ea monete de argint în sec. IV a. Ch., opinează dânsul, iar Tomis — abia la sfârșitul sec. III a. Ch.¹¹.

Determină, dar nu complet, tot preluând ipotezele lui Pick, două tipuri de drahme histriene: unul mai vechi — aceasta are *quadratum incusum* mai adâncit, o greutate mai mare și cu diferență între capetele de pe avers —, mai apropiat de etalonul fenician, și un tip mai nou — cu *quadratum incusum* mai șters, cu o greutate inferioară primului tip și fără diferență între capete — mai apropiat de sistemul attic. Monetele primului tip ar data din sec. V a. Ch., iar cele aparținătoare tipului al doilea, din sec. IV a. Ch.¹². Părerii mai recente le clasifică însă în trei tipuri, după trei sisteme ponderale: babilonian, fenician și eginetic și cu o altă cronologie¹³.

În privința regilor sciți din Dobrogea, greșește considerând că ar fi avut o cultură relativ înaintată și chiar o țară în sudul Dobrogei, cu un înalt grad de dezvoltare economică, ceea ce ar fi necesitat monete proprii¹⁴. Deosebește însă monetele scitice de cele indigene sau de cele ale orașelor pontice¹⁵, dar reduce influența acestora doar la una de ordin numismatic¹⁶; face o distincție netă (dar greșită) între „monetăria“ regilor sciți și monetăriile orașelor grecești¹⁷, C. Preda atribuindu-i în mod eronat o opinie contrară¹⁸. Admite totuși că gravorii regilor

¹⁰ O. Iliescu, „Cel mai vechi sistem monetar adoptat pe teritoriul de azi al României“, în *Viața economică*, an V, nr. 180, 17.01.1967; V. Canarache, „Sistemul ponderal și tipologia drahmelor histriene de argint“, în *Pontica*, I, 1968, p. 107—192.

¹¹ *AnDobr.*, p. 759; 167; 172; *ArhDobr.*, p. 125—126; *BSNR*, XVI, 1921, nr. 37—40, p. 108; *Conv. lit.*, XLIX, 1915, p. 294; *Univ.*, nr. 246, 26 sept. 1939, p. 7; *Univ.*, nr. 578, 10 oct. 1939, p. 2.

¹² *BSNR*, XVI, 1921, nr. 37—40, p. 110; *AnDobr.*, p. 159—160.

¹³ O. Iliescu, *op. cit.*

¹⁴ *ArhDobr.*, p. 137.

¹⁵ *ibidem*, p. 125.

¹⁶ *ibidem*, p. 126.

¹⁷ *ibidem*, p. 137; *AnDobr.*, p. 174.

¹⁸ C. Preda, *Monetele...*, p. 181 — susține că C. Moisil ar fi fost partizanul ipotezei existenței unei monetării comune scito-grecești; pentru aceasta trimite la articolul „Determina-

⁴ *AnDobr.*, p. 137.

⁵ *ibidem*, p. 158.

⁶ *ArhDobr.*, p. 120.

⁷ *AnDobr.*, p. 158; 162.

⁸ *ArhDobr.*, p. 118.

⁹ *AnDobr.*, p. 149.

sciți ar putea proveni din acestea din urmă sau măcar s-au inspirat de acolo¹⁹. Exagerează importanța acestor dinastii, căci arheologic încă nu s-a descoperit nici o reședință a lor, iar epigrafic doar regele Canites este atestat în Bulgaria.

Astăzi se consideră că monetele acestor regi nu au fost bătute în vreo monetărie de-a lor, ci în orașele pontice²⁰, la comanda expresă a sciților, astfel explicându-se asemănarea dintre stilul și tipul monetelor scite dobrogene și cele ale orașelor pontice.

C. Moisil constată că monetele scitice s-au bătut doar din bronz²¹, fapt confirmat astăzi²².

Contramărcile de pe monetele ce au circulat în Dobrogea le definește ca mici șampile rotunde aplicate ulterior, în epocă de criză financiară, pentru a le da monetelor scoase din uz un curs forțat²³. Apoi le împarte în mai multe categorii, în funcție de tipul monetelor. Contramărcile de pe monetele regilor sciți Canites, Tanusa ar fi fost aplicate de orașele pontice pentru a le da în ele curs acestor monete²⁴, ceea ce este corect²⁵. Cele de pe unele drahme și tetradrahme de argint ale lui Lysimach ar arăta că ele ar fi fost impuse orașelor grecești²⁶, anterior fiind de părere că aceste contramărci doar ar arăta permisiunea acestor monete de a circula aici²⁷. Monetele de greutate mai redusă, cele false, din bilon, suberate, indigene ce poartă contramărcile orașelor pontice ar indica faptul că li s-a dat un curs forțat în aceste orașe²⁸, astăzi însă această idee se consideră o exagerare.

Sub suzeranitatea lui Filip II, Alexandru cel Mare, Lysimach, orașele pon-

rea și clasarea monetelor imperiale romane", din *CNA*, XI, 1935, nr. 101, p. 103—107.

¹⁹ *ArhDobr.*, p. 134—135.

²⁰ G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Oprescu, *Monete și bancnote românești*, Editura Sport-Turism, București, 1977, p. XXIX.

²¹ *AnDobr.*, p. 173—174.

²² G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Oprescu, *op. cit.*, p. XXIX.

²³ *ArhDobr.*, p. 130.

²⁴ *ibidem*, p. 136; *AnDobr.*, p. 174

²⁵ C. Preda, H. Nubar, *Histria, III. Descoperirile monetare 1914—1970*, Editura Academiei RSR, București, 1974, p. 45.

²⁶ *ArhDobr.*, p. 141.

²⁷ *Conv. lit.*, XLIX, 1945, p. 297.

²⁸ *ibidem*, p. 300.

țice continuă să emită monete; acest fapt durează până la cucerirea romană din sec. I a. Ch., când încetează brusc emisiunile monetare. Abia în timpul imperiului reîncep aceste orașe să bată monetă, dar numai de bronz²⁹.

Constantin Moisil este de părere în mod just că autonomia orașelor pontice a existat și după instalarea puterii romane, dovadă că aceste orașe continuă să bată monetă în numele autorității municipale și nu a statului roman; în timpul imperiului, monetele poartă pe avers efigia împăratului, dar sunt bătute tot în numele municipalităților³⁰.

Începând mai ales cu Marcus Aurelius monetele orașelor grecești poartă un semn, numit de C. Moisil „marcă de valoare“, ceea ce este destul de improbabil, căci tot el arată că există și monete ce sunt bătute în orașe diferite, având aceeași „marcă“, dar cu greutate diferite³¹. Polisurile încetează a mai bate monetă în timpul lui Filip Arabul³², monetele romane fiind cele ce se vor impune, înălăturându-le pe cele ale orașelor grecești. În sec. IV p. Ch. se vor înmulți primele, datorită deselor expediții războinice împotriva popoarelor germanice; monetele se vor găsi mai ales în zona cetăților dunărene și de-a lungul drumurilor comerciale³³. C. Moisil arată că în aceste locuri au fost îngropate majoritatea tezaurilor dobrogene, ele fiind — după părerea sa — depozite ale negustorilor, ascunse pentru siguranță în pământ. Nu face nici o legătură între contextul arheologic și monete și nu oferă nici o atenție mai amănunțită monetelor izolate, pentru dănsul acestea având singura calitate de a arăta doar intensă folosire a monetei³⁴.

Monetele dace.

Este primul numismat român ce le acordă o atenție mai mare și face un apel pentru alcătuirea unui corpus al acestor

²⁹ *ibidem*.

³⁰ *ArhDobr.*, p. 128.

³¹ *Conv. lit.*, XLIX, 1945, p. 300; *Univ.*, nr. 278. 10 oct. 1939, p. 2; *ArhDobr.*, p. 132.

³² *ArhDobr.*, p. 145; *Conv. lit.*, XLIX, 1945 p. 301; *Univ.*, nr. 246, 26 sept. 1939, p. 2.

³³ *ArhDobr.*, 146.

³⁴ *ibidem*, p. 25.

ra³⁵. Stabilește criterii sigure de apartenență ale unor monete barbare populației dace³⁶ și clasifică primul aceste monete după regiunile de proveniență³⁷. De-a lungul trecerii timpului, cu ocazia unor noi descoperiri sau interpretări, își va schimba din opinii sau va reveni asupra lor în unele cazuri.

C. Moisil este de părere că dacii au cunoscut moneda de timpuriu; incidental circulau staterii de Cyzic în Dobrogea³⁸ iar monetele orașelor pontice au pătruns foarte puțin³⁹. Dar arheologia i-a infirmat ipoteza, arătând că aceste monete au pătruns până în Moldova, Muntenia și chiar în unele locuri din Oltenia, acoperind o arie cu mult mai mare decât cea cunoscută de învățatul născădean⁴⁰.

În mod just constată că cele mai vechi monete cunoscute pe scară mai largă sunt cele ale lui Filip II și Alexandru cel Mare⁴¹ — pentru aceasta stau mărturie numeroase tezaure de monete macedonene⁴² — monetele tracilor sud-dunăreni fiind cunoscute și ele⁴³.

C. Moisil opinează că dacii adoptă moneda și o imită în contact cu comerțul grec⁴⁴, ceea ce este parțial adevărat. În schimb intuiește corect caracterul dacic al tetradrahmelor de argint din Transilvania, raliindu-se părerii lui Bielz⁴⁵, care este primul ce remarcase aceasta, adâncind constatarea lui Joseph Eckhel⁴⁶. Fap-

tul că dacii au imitat monetele grecești, în primul rând ale lui Filip II⁴⁷, îl explică prin poziția greșită că dacilor le-a plăcut foarte mult călărețul de pe revers, fiind în legătură cu divinitatea ce se va numi „cavalerul trac”⁴⁸. Aceste imitații au fost făcute în atelierele proprii fiecărei uniuni de triburi⁴⁹, ceea ce explică marea diversitate a tipurilor⁵⁰, dar aceste monete nu sunt originale⁵¹, apreciază dânsul în mod corect. Greșește respingând teoria influențelor celtice⁵² pe care o susținuse între alții și V. Pârvan — mai mult, după dânsul celții nici măcar nu ar fi locuit în Dacia⁵³, originea monetelor de imitație fiind clar dacică⁵⁴. Geții dobrogeni nu au bătut chiar ei monete, ci le-au importat de la odryssii din sud, cu toate că imitațiile histriene au fost sigur bătute în Dobrogea⁵⁵.

Este confuz în privința existenței unei arte monetare dacice, inițial susține că moneda dacă este o simplă imitație servilă a monetelor grecești, neexistând o artă dacică⁵⁶, apoi apreciază că monetele dace sunt cele mai autentice opere de artă dacică⁵⁷, gravorii modificând în copie după gustul și fantezia lor artistică⁵⁸.

Emisiunile dace nu sunt contemporane⁵⁹, cum susținuse Pârvan, arată pe bună dreptate C. Moisil și stabilește corect drept criteriu cronologic gradul de degenerare al imaginii monetare⁶⁰: imaginea mai bună, ce concordă cu originalul, mai bine, este mai veche. Nu a fost consecvent în privința cronologiei, la început a susținut că cele mai numeroase imitații după Filip II se încadrează la început în sec. IV a. Ch., apoi revine foarte categoric, afirmând că: „nimeni nu se

³⁵ CNA, XII, 1938, nr. 109, p. 30—31.

³⁶ BSNR, XV, 1920, nr. 33—36, p. 66.

³⁷ BSNR, XXII, 1927, nr. 61—64, p. 37.

³⁸ Bul. Șt. Acad. RPR, nr. 1, 1948, p. 1.

³⁹ *ibidem*, p. 2.

⁴⁰ C. Preda, H. Nubar, *op. cit.*, p. 27—28.

⁴¹ Bul. Șt. Acad. RPR, 1950, tom II, nr. 2—4, p. 2; BSNR, XV, 1920, nr. 33—36, p. 60; Bul. Șt. Acad. RPR 1948, nr. 1, p. 2; *AnDobr.*, p. 170.

⁴² CNA, XVI, 1942, nr. 123—124, p. 70.

⁴³ *Arh. Olt.*, p. 1.

⁴⁴ Bul. Șt. Acad. RPR, 1948, nr. 1, p. 2.

⁴⁵ Bielz, *Die dakischen ...*, p. 7 sq.

⁴⁶ J. Eckhel, *Doctrina nummorum veterum*, Vindobona, 1794, apud Bielz, *Die dakischen ...*, p. 8: „wo es unter Dacia heiBt: Qua usi fuerint moneta, minus certum, verisimiliter tamen in hoc tractu signati sunt nummi tetradrachmi fabricae rudis, ac saepe extremae barbarici, qui hinc Jovis caput, illinc equitem sistunt, sumptis a nummis Philippi II Macedoniae regis exemplo, quorum magna in hunc diem copia in Transilvania, quae veteris Daciae nobiliorem partem construit, eruitur; quorsum et nummi Biataec, Busu, Nonnos, Suica alique, de quibus agetur separatim in tractatu de ummus barbaris”.

⁴⁷ Bul. Șt. Acad. RPR, nr. 1, 1948, p. 1; BSNR, XV, 1920, nr. 33—36, p. 64; Bul. Șt. Acad. RPR, tom II, nr. 2—4, 1950, p. 4.

⁴⁸ *Arh. Olt.*, p. 81.

⁴⁹ CNA, XVI, 1942, nr. 123—124, p. 71; BSNR, XV, 1920, nr. 33—36, p. 77; Bul. Șt. Acad. RPR, nr. 1, 1948, p. 6.

⁵⁰ *Arh. Olt.*, p. 81.

⁵¹ Bul. Șt. Acad. RPR, nr. 1, 1948, p. 3.

⁵² BSNR, XV, 1920, 33—36, p. 62.

⁵³ BSNR, XXII, 1927, nr. 61—64, p. 41.

⁵⁴ BSNR, XV, 1920, nr. 33—36, p. 64.

⁵⁵ *AnDobr.*, p. 170—171.

⁵⁶ BSNR, XXII, 1927, nr. 61—64, p. 41.

⁵⁷ CNA, XIII, 1938, nr. 109, p. 31.

⁵⁸ Bul. Șt. Acad. RPR, nr. 1, 1948, p. 4.

⁵⁹ BSNR, XXII, 1927, nr. 61—64, p. 41; *Univ.*, nr. 187, 11 iul. 1939, p. 2.

⁶⁰ BSNR, XV, 1920, nr. 33—36, p. 67.

mai îndoiește că tipurile Filip II și Alexandru cel Mare au fost bătute în vremea lui Burebista⁶². În privința aceasta C. Preda opiniază pentru plasarea celor mai timpurii imitații în prima jumătate a sec. III a. Ch.⁶³, iar ca limită inferioară cronologică ultimele două-trei decenii ale sec. I a. Ch.⁶⁴.

Constantin Moisil are un merit deosebit pentru că a făcut prima clasificare tipologică și cronologică a monetelor dace găsite până în vremea sa, ținând cont și de factorul geografic, cu erori mai mici sau mai mari, de înțeles având în vedere pionieratul în acest domeniu. Corectările aduse clasificării lui C. Moisil le-am făcut după lucrarea lui C. Preda, *Monetele geto-dacilor*, Ed. Academiei RSR, București, 1973, până azi cea mai completă și mai bine pusă la punct lucrare despre acest subiect.

C. Moisil grupează monetele dace în trei tipuri principale :

1. — mai vechi, imitate direct după originale
2. — monete imitate după alte imitații sau din memorie
3. — monete ce imită denarii și așii romani.

În prima categorie intră tipurile denumite azi Prundu-Jiblea, Huși-Vovriești și Tonciu. Pe acestea C. Moisil le plasează în sec. IV—III a. Ch.⁶⁵, iar C. Preda în ultimele decenii ale sec. III a. Ch. până în prima jumătate a sec. II a. Ch.⁶⁶.

În categoria a doua intră tipurile zise Aninoasa-Dobrești și Adâncata-Mănăstirea. În privința tipului Aninoasa-Dobrești, C. Moisil se raliază opiniei lui Odön Gohl, considerându-l — dar eronat — cel mai vechi și caracteristic dacilor și ar data din sec. III—II a. Ch.⁶⁷. C. Preda îl încadrează între a doua jumătate a sec. II a. Ch. și începutul sec. I a. Ch.⁶⁸. Tipul Adâncata-Mănăstirea este plasat de C. Moisil tot în sec. III—II a. Ch.⁶⁹, iar de C. Preda — între prima jumătate a sec.

II a. Ch. și primele decenii ale celei de-a doua jumătăți ale aceluiași secol⁷⁰. În schimb, C. Moisil înclină în mod corect pentru încadrarea în sec. II a. Ch. a imitațiilor de Thasos și concluzionează că, datorită marelui lor număr de la noi, ele au fost emise în Dacia⁷¹.

Tipurile Aiud-Cugir și Toc-Chereluș sunt plasate într-o perioadă de decădere a statului dac⁷²; C. Preda le încadrează în intervalul dintre a doua jumătate a sec. II a. Ch. și prima jumătate a sec. I a. Ch.⁷³.

Tipul Inotești-Răcoasa ar fi fost emis după C. Moisil tot în perioada de decădere a statului dac⁷⁴, azi însă se consideră că ele ar fi fost emise în perioada dintre sfârșitul sec. II a. Ch. și prima jumătate a sec. I a. Ch.⁷⁵.

În categoria a treia intră monetele de tip ianiform; în privința acestora, inițial C. Moisil opinează pentru ipoteza că ele ar fi fost emise de triburile trace de la sud de Dunăre⁷⁶, alăturându-se ipotezei lui Odön Gohl că ele ar data din sec. I a. Ch. — I p. Ch. Revine însă asupra acestei atribuirii în urma descoperirii tezaurului de la Râmniceu-Vâlcea, găsind asemănare între capul lui Ianus și cel al lui Zeus de pe monetele grecești, denumind acest tip „Zeus cu dublu cap“, ce ar proveni din sud-vestul Daciei⁷⁷. Datarea de azi a acestor monete este între sfârșitul sec. III a. Ch. și începutul sec. II a. Ch.⁷⁸.

Tipul ce va fi denumit Vârteju-București, Moisil îl va plasa între a doua jumătate a sec. I a. Ch. și sec. I p. Ch.⁷⁹, însă în prezent se optează pentru perioada dintre ultimele trei decenii ale sec. II a. Ch. și primele trei decenii ale sec. I a. Ch.⁸⁰. Tipul denumit de C. Moisil „vrâncean“⁸¹ se dovedește a fi de tip sârbo-bănățean, ce are modulul mic și pas-

⁷⁰ C. Preda, *op. cit.*, p. 213.

⁷¹ BSNR, XV, 1920, nr. 33—36, p. 72.

⁷² *ibidem*, p. 73—75.

⁷³ C. Preda, *op. cit.*, p. 295.

⁷⁴ BSNR, XV, 1920, nr. 33—36, p. 75.

⁷⁵ C. Preda, *op. cit.*, p. 267.

⁷⁶ Univ., nr. 201, 25 iul. 1939, p. 1.

⁷⁷ CNA, XV, 1940, nr. 119—120, p. 248.

⁷⁸ C. Preda, *op. cit.*, p. 149.

⁷⁹ Univ., nr. 194, 18 iul. 1939, p. 1.

⁸⁰ C. Preda, *op. cit.*, p. 244—245.

⁸¹ BSNR, XXXVIII—XLI, 1944—1947, nr. 92—95, p. 59—61.

⁶¹ *ibidem*, p. 61.

⁶² BSNR, XXII, 1927, nr. 61—64, p. 35.

⁶³ C. Preda, *op. cit.*, p. 32.

⁶⁴ *ibidem*, p. 33.

⁶⁵ BSNR, XV, 1920, nr. 33—36, p. 68—69.

⁶⁶ C. Preda, *op. cit.*, p. 149; 153; 155; 339.

⁶⁷ BSNR, XV, 1920, nr. 33—36, p. 70.

⁶⁸ C. Preda, *op. cit.*, p. 274.

⁶⁹ BSNR, XV, 1920, nr. 33—36, p. 70.

tila foarte groasă ; aceste monete ar fi ajuns în zona vrânceană în număr foarte mic⁸².

Tăieturile ce apar foarte frecvent pe monetele tipului Huși-Vovriești ar avea un rol mai mult religios, mai ales că — zice C. Moisil — s-au găsit în număr foarte mare pe lângă izvoare, ca *ex voto*-uri ; totuși, nu exclude și ipoteza unei demonetizări sau a unei controlări a calității metalului⁸³, cu această ultimă ipoteză fiind de acord și C. Preda⁸⁴.

Monetele scyphate, găsite mai ales în zona intracarpatică, Moisil le explică această formă datorită inabilității meșterilor daci ; aceștia ar fi încercat să bată și ei tetradrahme, imitate de orașele pontice, după cele ale lui Alexandru cel Mare — ce aveau flanul lat — și, nereușind, le-a rezultat acea formă concavă⁸⁵. Împarte acești *scyphati dacici* în două grupe :

- a) mai îngrijite — ce sunt bătute într-o perioadă de decădere a statului dac ;
- b) fără nici o preocupare de a fi înțelese⁸⁶.

Lipsa legendei de pe imitațiile dace s-ar datora faptului că dacii nu cunoșteau scrierea⁸⁷.

Ipoteza lui C. Moisil că slăbirea influenței macedonene asupra monetelor dace s-ar datora ostilității dacilor față de expedițiile lui Alexandru cel Mare, Zopyrion, Lysimach⁸⁸ este eronată, de fapt Macedonia în sec. III—II a. Ch. trece printr-o perioadă de slăbire generală.

Dacii nu au imitat ei înșiși tetradrahmele lui Alexandru cel Mare ci triburile tracice dintre Dunăre și Balcani,⁸⁹ părere împărtășită și de C. Preda ;⁹⁰ de asemenea, dacii nu ar fi imitat ei înșiși drahmele de Apollonia și Dyrrhachium⁹¹.

C. Moisil abordează și problema monetelor de aur de tip Koson, dar este ambiguu : susține că dacii nu au bătut deloc monete de aur și de bronz⁹², iar din argint doar nominale mari⁹³ ; dar se opune părerii (susținută printre alții și de V. Pârvan) cum că aceste monete ar fi fost bătute de Brutus din tezaurul lui Sadala II și se aliniază ulterior ipotezei lui Max von Bahrfeldt, ce susține originea lor dacică, ca fiind bătute de un fiu Cotiso al lui Burebista⁹⁴.

Monetele romane

Le acordă, în raport cu cele prezentate până acum, o mai mică importanță în studiile sale, neaducând contribuții de mare valoare. Lucrările lui C. Moisil sunt bazate mai ales pe descrierea de monete (și catalogarea lor), pe discutarea de tipuri sau de cărți apărute în timpul său, fără a interpreta istoric monetele în marea lor majoritate. Nu face nici un studiu al circulației monetelor romane în Dacia, nici în altă parte.

Dintre monetele romane, cele mai puțin studiate sunt cele republicane, constată doar că sunt cele mai vechi monete romane din Dacia⁹⁵ ; se mulțumește să-l contrazică pe Pârvan, ce socotise că majoritatea tezaurilor de denari republicani — ce sfârșesc cu anul 45 a. Ch. — ar fi fost îngropate de negustori romani din Dacia, ca urmare a tensiunilor survenite între Burebista și Iulius Caesar⁹⁶.

Se oprește asupra unor tipuri de monete ale lui Traian, bătute în urma războaielor cu dacii, ce comemorează victorii ale acestuia⁹⁷. Distinge trei tipuri de monete de bronz cu legenda *Provincia Dacia* din timpul lui Filip Arabul și încă un tip, cu aceeași legendă, pentru împărații următori, încadrând corect aceste

⁹² *ibidem*, p. 66 ; *Bul. Șt. Acad. RPR*, 1950, tom II, nr. 2—4, p. 6.

⁹³ *Bul. Șt. Acad. RPR*, 1950, tom II, nr. 2—4, p. 6.

⁹⁴ *Univ.*, nr. 2, 3 ian. 1940, p. 2 ; *BSNR*, XXII, 1927, nr. 61—64, p. 36.

⁹⁵ *Univ.*, nr. 348, 19 dec. 1939, p. 1.

⁹⁶ *ibidem*, p. 2 ; *CNA*, XVI, 1942, nr. 123—124, p. 72.

⁹⁷ *Univ.*, nr. 56, 27 feb. 1940, p. 2 ; *Univ.*, nr. 63, 5 mar. 1940, p. 2 ; *Transilvania, Bara-tul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928*, vol. III, 1939, p. 1484 sq.

⁸² C. Preda, *op. cit.*, p. 179.

⁸³ *BSNR*, XV, 1920, nr. 33—36, p. 69 ; *Univ.*, nr. 187, 11 iul. 1939, p. 2.

⁸⁴ C. Preda, *op. cit.*, p. 115—116.

⁸⁵ *Bul. Șt. Acad. RPR*, nr. 1, 1948, p. 6 ; *Univ.*, nr. 194, 18 iul. 1939, p. 2.

⁸⁶ *BSNR*, XV, 1920, nr. 33—36, p. 73—75.

⁸⁷ *ibidem*, p. 77 ; *Bul. Șt. Acad. RPR*, nr. 1, 1948, p. 4 ; *Bul. Șt. Acad. RPR*, 1950, nr. 2—4, tom II, p. 4.

⁸⁸ *Bul. Șt. Acad. RPR*, 1950, nr. 2—4, tom II, p. 4.

⁸⁹ *Bul. Șt. Acad. RPR*, 1948, nr. 1, p. 6 ; *BSNR*, XV, 1920, nr. 33—36, p. 72.

⁹⁰ C. Preda, *Monetele ...*, p. 342.

⁹¹ *BSNR*, XV, 1920, nr. 33—36, p. 76.

emisiuni — ce le consideră just locale — între anii 245—256/7⁹⁸. Tot astfel descrie câteva monete satirice ale împăratului Gallienus⁹⁹), face o scurtă expunere asupra răscoalei monetarilor din timpul lui Aurelian¹⁰⁰) și o mică istorie a monetei romane târzii — din sec. III—IV p. Ch.¹⁰¹.

. Concluzii

În general, lucrările și studiile lui C. Moisil s-au dovedit corecte și valoroase pentru numismatica română. Lipsa de spațiu și imensa sa operă ne-au obligat să insistăm acum asupra limitelor și erorilor activității sale, dar numeroase sunt și ipotezele ce s-au menținut.

Marele său merit îl constituie efortul depus în descrierea și catalogarea a zeci de mii de piese, aflate în colecția Cabinetului Numismatic, deși nu a fost un numismat format ca atare, el învățând singur această știință.

C. Moisil nu a fost un numismat cu preocupări universale, ci unul al zonei noastre, el cercetând cu predilecție monetele fostei Dacii.

În privința metodei sale de lucru, C. Moisil poate fi încadrat la nivelul numismaticii de sfârșit de sec. XIX, menținându-se la această cotă, pentru că nu a făcut eforturi în folosirea informației noi. El utilizează pentru monetele grecești lucrările lui Pick, Regling și Strack, iar pentru monetele romane pe cele ale lui Cohen. Nu a cunoscut sau nu a folosit lucrările englezești *Greek Coins from the British Museum* și *Roman Imperial Coinage*.

A fost președintele Societății Numismatice Române și un șef de școală, un deschizător de drum, impulsionând studiile din această direcție la noi. A înființat *Cronica Numismatică și Arheologică* și *Studii și Cercetări de Numismatică* și s-a îngrijit de *Buletinul Societății Numismatice Române*. A organizat Cabinete Numismatice în muzee și institute și a constituit un model pentru numismați va-

loroși ca B. Mitrea, O. Ilescu, I. Tabrea, E. Condurachi, C. Preda, V. Canarache și mulți alții.

ANEXA 1.

LUCRĂRILE DE NUMISMATICĂ ANTICĂ ALE LUI CONSTANTIN MOISIL

1 „O descoperire numismatică la vechiul Arrubium (Măcin)“, în *Conv. lit.*, XLIII, 1909, nr. 7, p. 751—755.

2 „Descoperirea numismatică de la Dăeni (jud. Tulcea)“, în *Conv. lit.*, XLIII, 1909, nr. 7, p. 1168—1173.

3 „Monete vechi romane la Tulcea“, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, III, 1910, p. 95.

4 „Cabinetul Numismatic“, în *Academia Română. Creșterea Colecțiilor* ;

1911, p. 363—385

1912, p. 235—237

1913, p. 194—229

1914, p. 140—183

1915, p. 195—225

1916—1919, p. 288—296

1920—1933/I, p. 1—92

1933/II—1936, p. 1—136

1937, p. 1—30

1938—1942, p. 125

5 „Monete și tezaure...“, în *BSNR*,

X, 1913, nr. 19, p. 19—22

nr. 20, p. 62—64

XI, 1914, nr. 21, p. 23—27

nr. 22, p. 55—57

XII, 1915, nr. 23, p. 43—44

nr. 25, p. 152—154

XIII, 1916, nr. 27—28, p. 42—43

XV, 1920, nr. 33—36, p. 78—81

XVII, 1922, nr. 41—44, p. 58—62

XVIII, 1923, nr. 45—48, p. 90—91

XXI, 1926, nr. 57—60, p. 17—18.

— această ultimă parte este trecută cu titlul, „Noi descoperiri monetare în România“.

6 „Bogăția arheologică a pământului românesc“, în *Ziarul științelor populare și al călătoriilor*, an XIV, 1914, nr. 24, p. 376.

7 „Noțițe arheologice și numismatice“, în *Ziarul științelor populare și al călătoriilor*, an XIV, 1914, nr. 28, p. 437.

⁹⁸ *Univ.*, nr. 228, 20 aug. 1940, p. 2.

⁹⁹ *CNA*, I, 1920, nr. 2, p. 14—16.

¹⁰⁰ *Univ.*, nr. 319, 19 nov. 1940, p. 2.

¹⁰¹ *Univ.*, nr. 33, 3 dec. 1940, p. 2; *Univ.*, nr. 340, 10 dec. 1940, p. 2.

8 „Cele mai vechi ateliere monetare de la noi. Atelierele orașelor pontice“, în *Conv. lit.*, XLIX, nr. 3, martie 1915, p. 293—306.

9 „Monete antice privitoare la evenimente războinice“, în *BSNR*, XII, 1915 nr. 23, p. 49—50.

10 „Monete antice în stațiunile balneare“, în *BSNR*, XII, 1915, nr. 23, p. 50—51.

11 „Numismatica antică și mormintele regilor sciți“, în *BSNR*, XII, 1915, nr. 26, p. 172—181.

12 „Numismatica Dobrogei“, în *Arh. Dobr.*, p. 112—123.

13 „Cele mai vechi ateliere monetare de la noi : Atelierele orașelor pontice“, în *BSNR*, XIV, 1919, nr. 29—32, p. 1—24 din anexa de după p. 140.

14 „Importanța monumentelor monetare pentru cunoașterea trecutului românesc“, în *BSNR*, XIV, 1919, nr. 29—32, p. 1—24 din anexa de după p. 140.

15 „Avut-au dacii monete proprii ?“, în *Lui Ion Bianu — Amintire din partea foștilor și actualilor funcționari ai Academiei Române la împlinirea a șasezeci ani*, București, 1916, p. 307—331.

16 „Monetele dacilor“, în *BSNR*, XV, 1920, nr. 33—36, p. 58—78.

17 „Monete satirice privitoare la împăratul Gallienus“, în *CNA*, I, 1920, nr. 2, p. 14—16.

18 „Istoria monetei în România“, în *CNA*, I, 1920, nr. 3—4, p. 19—23.

19 „Cele mai vechi monete din Istros“, în *BSNR*, XVI, 1921, nr. 37—40, p. 108—112.

20 „Din numismatica Olteniei“, în *Arh. Olt.*, p. 77—90.

21 „Obiecte de schimb anterioare invenției monetei“, în *BSNR*, XVIII, 1923, nr. 45—48, p. 28—32.

22 „Tradițiile privitoare la invenția monetei“ în *BSNR*, XVIII, 1923, p. 50—54.

23 „O operă numismatică monumentală (*Corpus Numismaticus Italicorum*)“, în *CNA*, IV, 1923, nr. 2, p. 9—10.

24 „Monete primitive“, în *BSNR*, XIX, 1924, nr. 49—52, p. 38—46.

25 „Revolta monetarilor din timpul împăratului Aurelian“, în *CNA*, VI, 1925, nr. 55—58, p. 13—16.

26 „Un autor anonim despre numis-

matica Daciei“, în *CNA*, VI, 1925, nr. 65—66, p. 64—68.

27 „O monetă inedită din Histria“, în *BSNR*, XXI, 1926, nr. 57—60, p. 28—29.

28 „Părerile lui V. Pârvan despre monetele antice din Dacia“, în *BSNR*, XXII, 1927, nr. 61—64, p. 30—44.

29 „Colecția de monete antice a marelui ban Mihail Ghica“, în *CNA*, VII, 1927, nr. 73—76, p. 51—53.

30 „Monete dace din Muscel“, în *CNA*, VIII, 1928, nr. 83—88, p. 44—45.

31 „Introducere în numismatica Dobrogei“, în *AnDobr.*, p. 145—175.

32 „Monetele împăratului Traian referitoare la războaiele cu dacii și la cucerirea Daciei“, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul* 1918—1928, vol. III, București, 1929, p. 1483—1502.

33 „Monetele împăratului Traian referitoare la războaiele cu dacii și la cucerirea Daciei“, în *BSNR*, XXIV, 1929, nr. 69—72, p. 11—38 (este articolul din numărul precedent, însă modificat).

34 „Cărți fundamentale despre monetele imperiale romane“, în *CNA*, X, 1934, nr. 97, p. 33—34.

35 „Determinarea și clasarea monetelor imperiale romane“, în *CNA*, XI, 1935, nr. 101, p. 103—107.

36 „O colecție particulară de monete vechi (colecția Josefina Stoicescu n. San Martin)“, în *CNA*, XI, 1935, nr. 101, p. 108.

37 „Monetele dacilor. Apel pentru colecționarea și studierea lor în vederea publicării unui *corpus* al monetelor dace“, în *CNA*, XIII, 1938, nr. 109, p. 30—31.

38 „Staterii de aur din orașele noastre pontice“, în *CNA*, XIV, 1939, nr. 113—114, p. 142—143.

39 „Primele monete care au circulat la noi“, în *Univ.*, nr. 173, 27 iunie 1939, p. 1—2.

40 „Monetele dacilor“, în *Univ.*, nr. 180, 4 iulie 1939, p. 1—2.

41 „Specimene de monete dace“, în *Univ.*, nr. 187, 11 iulie 1939, p. 1—2.

42 „Alte specimene de monete dace“, în *Univ.*, nr. 194, 18 iulie 1939, p. 1—2.

43 „Cum circulau monetele dace“, în *Univ.*, nr. 201, 25 iulie 1939, p. 1—2.

44 „Orașul antic Histria. III Monetăria“, în *Univ.*, nr. 229, 22 august 1939, p. 1—2.

45 „Antichități din Tomis : III. Monete și ponduri“, în *Univ.*, nr. 264, 26 sept. 1939, p. 7.

46 „Callatia antică ; II. Monetăria“, în *Univ.*, nr. 278, 10 oct. 1939, p. 2.

47 „Primele monete romane în Dacia“, în *Univ.*, nr. 348, 19 dec. 1939, p. 1—2.

48 „Reprezentarea simbolică a victoriilor militare pe monetele antice, în *Buletinul Muzeului Militar Național*,

III, 1939—1940, nr. 5—6, p. 56—60 ;

IV, 1940—1941, nr. 7—8, p. 60—64,

49 „Monete dace cu chipul lui Ianus“, în *CNA*, XV, 1940, nr. 119—120, p. 241—249.

50 „Monete greco-romane curioase găsite în Dacia“, în *Univ.*, nr. 2, 3 ian. 1940, p. 1—2.

51 „Monetele lui Traian privitoare la războaiele cu dacii : a) Monetele emise de împărat“, în *Univ.*, nr. 56, 27 feb. 1940, p. 1—2.

52 b) „Monetele emise de Senat“, în *Univ.*, nr. 63, 5 martie 1940, p. 1—2.

53 „Comori înstrăinate : Barele monetare din Crasna“, în *Univ.*, nr. 172, 25 iunie 1940.

54 „Monetele provinciei Dacia“, în *Univ.*, nr. 228, 20 aug. 1940.

55 „Creștinismul și moneta“, în *Univ.* nr. 235, 27 aug. 1940, p. 1—2.

56 „Monete comemorative pentru Constantinopol și Roma“, în *Univ.*, nr. 256 17 sept. 1940, p. 2.

57 „Monete bizantine“, în *Univ.*, nr. 291, 22 oct., 1940, p. 1—2.

58 „Împăratul Aurelian și monetarii“, în *Univ.*, nr. 319, 19 nov. 1940, p. 1—2.

59 „Monete romane târzii“, în *Univ.*, nr. 333, 3 dec. 1940, p. 1—2.

60 „Aspecte din criza monetară romană“, în *Univ.*, nr. 340, 10 dec. 1940, p. 1—2.

61 „Victorii militare comemorate prin monete : a) Antichitatea romană“, în *Univ.* nr. 174, 1 iulie 1941, p. 2.

62 b) „Regii macedoneni“, în *Univ.*, nr. 181, 8 iulie 1941, p. 2.

63 c) „Romanii“, în *Univ.*, nr. 188, 15 iulie 1941, p. 2.

64 „Cu privire la activitatea numismatică a lui Filip al II-lea, regele Mace-

doniei“, în *CNA*, XVI, nr. 123—124, p. 46—58.

65 „Tezaurele monetare ca izvoare istorice“, în *CNA*, XVI, 1942, nr. 123—124, p. 68—75.

66 „Monetele arhaice din Olbia“, în *CNA*, XVII, 1943, nr. 125—126, p. 95—111.

67 „Tetradrahmele orașului Thasos și ale regiunii Macedonia Prima“, în *CNA*, XVII, 1943, nr. 127—128, p. 149—165.

68 „Les tétradrachmes de Thasos et de Macédoine I-ère et leur circulation en Dacie“, în *Balkanica*, VII, 1, 1944, p. 3—22.

69 „Cabinetul numismatic. Un nou tezaur de monete antice“. în *Biblioteca Academiei Române. Buletin lunar*, II, 1947, nr. 1—2, p. 8—9.

70 „Monete dace de tip vrâncean. Tezaurul de la Voloșcani“, în *BSNR*, XXXVIII—XLI, 1944—1947, nr. 92—95, p. 56—61.

71 „Problema monetelor dace“, în *Academia Română. Buletin științific*, seria C. I., nr. 1, 1948, p. 19—27.

72 „Informațiuni noi cu privire la originea și caracterul monetelor dace“, în *Academia Română. Buletin științific*, seria C. II, nr. 2—4, 1950, p. 53—65.

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE FĂCUTE LA SOCIETATEA NUMISMATICĂ ROMÂNĂ ÎN ȘEDINȚE PUBLICE

73 „Monetele barbare din România și țările românești învecinate“, în *BSNR*, X, 1913, nr. 20, sub titlul „De la societatea noastră“, p. 70.

74 „Monete satirice privitoare la împăratul Gallienus“, în *CNA*, I, 1920, p. 16.

75 „Monetele împăratului Traian privitoare la cucerirea Daciei“, în *CNA* II, 1921, nr. 11—12, p. 79.

76 „Cele mai vechi monete din Istros“, în *CNA*, II, 1921, nr. 18—20, p. 47.

77 „Un tezaur de monete barbare de argint descoperit aproape de Severin“, în *CNA*, IV, 1923, nr. 7—8, p. 60.

78 „Monetele împăratului Traian privitoare la războaiele cu dacii și la cucerirea Daciei“, în *CNA*, IX, 1929, nr. 89—91, p. 23—24.

79 „Completări la monetele împăratului Traian referitoare la războaiele cu dacii și la cucerirea Daciei“, în *CNA*, X, 1934, nr. 96, p. 30—31.

80 „Câteva probleme de numismatică antică“, în *CNA*, XII, 1936, nr. 105, p. 184.

81 „Monetele barbare din Pannonia“ (în legătură cu lucrarea lui R. Paulsen, *Die Münzprägungen der Bojer*)“, în *CNA* XII, 1936, nr. 108, p. 238 ; și *Univ.* 28.1. 1934.

82 „Un mic tezaur de monete barbare antice descoperit în 1914 la Voloșcani, jud. Putna“, în *CNA*, XV, 1940, nr. 119—120, p. 287 ; și în *Univ.*, nr. 318, 20 nov. 1934, p. 8.

83 „Monete arhaice grecești“, în *CNA* XV, 1940, nr. 119—120 ; și-n *Curentul*, nr. 3307, 16 apr. 1937, p. 2.

84 „Datarea monetelor antice și medievale“, în *CNA*, XV, 1940, nr. 119—120 p. 292.

85 „Monete barbare cu tipul lui Ianus, găsite în Dacia“, în *CNA*, XV, 1940 nr. 119—120, p. 295, și în *Univ.*, 31 ian. 1940.

86 „P. Septimiu Geta și orașele noastre pontice“, în *CNA*, XV, 1940, nr. 119—120, p. 296 ; și în *Univ.*, nr. 173, 26 iun. 1940.

87 „Tetradrahmele de argint de tipul lui Alexandru cel Mare și cel al lui Lysimac, bătute în orașul Callatis“, în *CNA*, XVI, 1942, nr. 121—122, p. 31.

88 „Monete arhaice din Olbia“, în *CNA* XVI, 1942, nr. 123—124, p. 77.

89 „Monetele din orașul antic Panticapaeum (Kerci) ; în *CNA*, XVI, 1942, nr. 123—124, p. 79.

90 „Monetele antice găsite la București“, în *CNA*, XVIII, 1943, nr. 125—126 p. 127.

91 „Tetradrahmele din Thasos și ale Macedoniei Prima și circulația lor în Dacia“, în *CNA*, XVIII, 1943, nr. 128 ; și în *Curentul*, nr. 5740, 11 mai 1943.

92 „Un tezaur de monete dace găsit în 1939 la Mănăstirea (jud. Ilfov)“, în *CNA* XVIII, 1943, nr. 127—128, p. 199.

93 „Unele secrete ale monetăriei romane imperiale“, în *CNA*, XIX, 1945, nr. 135—136.

94 „Monetele dacilor ardeleni“, conferință ținută la 1 feb. 1948.

CONSTANTIN MOISIL — NUMISMAT OF THE ANTIQUITY

(ABSTRACT)

The author tries to present the part of ancient numismatics of the academician Constantin Moisil (1876—1918), which is a component of his scientific work. A large number of his studies are dedicated to the description and identification of the coins ; the coin hoards were treated very superficially and he didn't touched the problems concerning the monetary circulation. He studied especially the problems of coins from Dacia, particularly those of Dobroudja, the coins of the Dacian tribes and the Roman coins.

He had a large contribution concerning the Dobroudjan numismatics by publishing a lot of monetary finds. He was also the first who made a chronological and typological classification of the Da-

cian coins. The Roman coins were treated more superficially : he described only coins of some Roman emperors and he hadn't a major contribution in this part.

He made in his studies bigger or smaller errors, but most of them are comprehensibles if we are thinking at those times of pioneering.

Even he hadn't major works in numismatics, his merit is considerable, because he initiated and he had contributed to the development of the numismatic publications. He had catalogued tens of thousands of coins and he opened many ways for the scientific research.

By his personal exemple he formed a lot of valued numismats, like E. Condurachi, B. Mitrea, O. Iliescu, I. Țabrea, V. Canarache etc.